

ปรัชญาการศึกษา กับ พุทธปรัชญา

2.1 ปัญหาและขอบข่ายของปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษามีปรัชญาบริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน เพราะฉะนั้นปัญหาการศึกษาที่สำคัญส่วนมากจึง เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปรัชญาบริสุทธิ์และมีคำคอบอยู่ในปรัชญาบริสุทธิ์ เราจะไม่สามารถกำหนดทิศทางของการศึกษาใดแน่นอน ถาหากไม่ทราบชัดว่าธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์เป็นอย่างไร อะไรคือความจริงที่มนุษย์ควรและต้องแสวงหา และจะไค้มาควยวิธีใด และผลอะไรที่คาดว่าจะเกิดมีขึ้นแก่ชีวิตในเมื่อพบสิ่งที่ตนแสวงหาแล้ว ปัญหาที่เราจะเข้าใจไค้แจ่มแจ้งก็ต่อเมื่อโยงเข้าไปหาปรัชญาบริสุทธิ์ ซึ่งมีคำคอบอยู่พร้อมแล้วในเมตาฟิสิกส์ ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ ของปรัชญาแต่ละสำนัก จากเหตุผลดังกล่าวนี้จึงสรุปมติได้ประการหนึ่งในที่นี้ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ "ปรัชญา (บริสุทธิ์) ที่ประยุกต์เข้ากับการศึกษา" ¹ และควยเหตุนี้เอง ปรัชญาการศึกษาจึงไค้รับการถ่ายทอดพันธุกรรมจากปรัชญาบริสุทธิ์คือการตรึกตรอง (Speculative) การวางกฎเกณฑ์ (Prescriptive) และการวิจารณ์หรือวิเคราะห์ (Criticism or analysis) ²

2.1.1 ปรัชญาการศึกษาเป็นการตรึกตรอง : ปรัชญาการศึกษาจะต้องพยายามตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ (รวมทั้งสังคมและโลก) และอาศัยทฤษฎีนี้มาจัดระเบียบ

¹ Harry S. Broudy, Building a Philosophy of Education, p. 13.

² George F. Kneller, Introduction to Philosophy of Education, p. 22.

และที่ความซอมูลเกี่ยวกับการศึกษาและความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ที่ปรากฏว่าขัดแย้งกัน นักปรัชญาการศึกษาอาจประติษฐานทฤษฎีดังกล่าว โดยดึงเอามาจากปรัชญามริสทุทซ์แล้วประยุกต์เข้ากับการศึกษา หรือมีฉะนั้นก็ก้าวจากปัญหาปลีกย่อยทางการศึกษา ไปสู่โครงสร้างทางความคิดอย่างจริงจังทางปรัชญา ซึ่งสามารถจะแก้ปัญหาลี้กยอนนั้นได้

2.1.2 ปรัชญาเป็นการวางกฎ : ปรัชญาจะวางจุดหมายที่การศึกษาควรค่าเนนไป พร้อมทั้งกำหนดวิธีการทั่วไปที่การศึกษาควรจะนำมาใช้เพื่อให้บรรลุจุดหมาย ปรัชญาจะนิยามและอธิบายจุดหมายรวมทั้งวิธีการของระบบการศึกษาที่มีอยู่และจะแนะนำจุดหมายอื่นและวิธีการอื่นให้พิจารณา

2.1.3 ปรัชญาเป็นการวิเคราะห์และวิจารณ์ : ปรัชญาจะวิเคราะห์ทฤษฎีที่เกิดจากการตรึกตรองการวางกฎ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาที่พบในวิชาการอื่น ๆ, ตรวจสอบความมีเหตุผลของอคุมคติ, ทดสอบความคิดเกี่ยวกับการศึกษาควยตรรกศาสตร์, เปิดเผยความขัดแย้ง, พิจารณาขอเท็จจริงที่เอามาอธิบายว่ามีเพียงพอหรือไม่, และกำหนดขอบเขตทฤษฎี ตลอดจนพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับเทอมต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ในการศึกษาให้แจ่มแจ้ง เช่น เสรีภาพ (freedom) การปรับตัว (adjustment) ความเจริญงอกงาม (growth) ประสบการณ์ (experience) ความสนใจ (interest) และวุฒิภาวะ (maturity) เป็นต้น

ปรัชญามริสทุทซ์แบ่งเนื้อหาเป็น 3 สาขา คือ เมตาฟิสิกส์ ญาณวิทยา และคุณวิทยา ปรัชญาการศึกษาซึ่งมีปรัชญามริสทุทซ์เป็นพื้นฐานจึงมีขอบข่ายและปัญหาเริ่มต้นจากแนวคิดของปรัชญามริสทุทซ์แล้วก้าวออกมาสู่ปัญหาทางการศึกษา ตัวอย่างเช่น จากปัญหาเมตาฟิสิกส์เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ก้าวไปสู่การพิจารณาจุดหมายทางการศึกษา จากปัญหาเกี่ยวกับญาณวิทยาเกี่ยวกับความรู้ ก้าวไปสู่ปฏิบัติการในการสอนและการเรียน และจากปัญหาเกี่ยวกับจริยศาสตร์ว่า มนุษย์ควรจะมีปฏิบัติต่อกันอย่างไร ก้าวไปสู่การประเมินค่าเกี่ยวกับความรู้และจริยะว่าควรจะมีค่าสำคัญมากน้อยต่างกันอย่างไร หรือทำอย่างไร จึงจะให้มีความรู้และจริยะเกิดขึ้นพร้อมกันไปด้วย เป็นต้น ส่วนตรรกวิทยา ซึ่งเป็นอุปกรณ์

ของปรัชญาบริสุทธิ์นั้น เมื่อนำมาใช้ในการศึกษาก็เป็นการประยุกต์กฎเกณฑ์ของตรรกวิทยา เข้ากับการสอนหรือการแก้ปัญหาในการสอน

2.2 หลักปรัชญาการศึกษาพื้นฐาน

การกำหนดฐานะของปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาว่าควรจะเป็นอย่างไร นั้น จำเป็นต้องมีการพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับหลักปรัชญาการศึกษาอื่น ๆ ว่าจะตรงกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร และปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเด่น สมควรจะ จัดอยู่ในรูปแบบทางความคิดของสำนักปรัชญาใด ปรัชญาการศึกษาที่เลือกมาสำหรับเทียบเคียงตามจุดประสงค์นี้ มี 5 สำนักคิด คือ 1) จิตนิยม (Idealism); 2) สัจนิยม (Realism); 3) ปฏิบัตินิยม (Pragmatism); 4) นีโอ-ทอมิสม์ (Neo-Thomism); และ 5) ธรรมชาตินิยม (Naturalism) ซึ่งมีข้อสรุปความคิดพื้นฐานและทรรศนะเกี่ยวกับการศึกษา ดังต่อไปนี้ .¹

2.2.1 จิตนิยม

ก. ความคิดพื้นฐาน : จิตนิยมมีทรรศนะว่า อันติมส์จะมีธรรมชาติ เป็นจิต นักจิตนิยมได้แบ่งความจริงออกเป็น 2 ระดับ คือ ความจริงที่เราพบในชีวิตประจำวัน กับความจริงที่อยู่ในเขตแดนของจิตหรืออยู่ในโลกของแบบ (เพลโต) โลกที่

¹ ข้อสรุปปรัชญาการศึกษาต่อไปนี้ เป็นข้อสรุปมาจาก William J. Maxwell and Others, The Philosophy and History of Education; R.N. Safaya, B.D. Skaida, Development of Educational Theory and Practice; และ J. Donald Butler, Four Philosophies and their Practice in Education and Religion. ข้อความแห่งใดมิได้มีเชิงอรรถโดยเฉพาะ หมายความว่าสรุปมาจากหนังสือทั้งหมดนี้

เราเห็นได้ไม่ใช้โลกแห่งความจริงแท้ การมีอยู่ของมันขึ้นอยู่กับโลกของจิตหรือแบบซึ่งพัน
 วิสัยการสัมผัส วัตถุและพลังงานในโลกวัตถุเป็นการสำแดงจากโลกของจิตหรือแบบนี้เอง
 ทรศนะเกี่ยวกับความจริงที่นักจิตนิยมมีความเห็นพ้องกันเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า Trancen-
 dentalism ซึ่งมีความเชื่อว่า ความจริงแท้หรืออันติมส์จะอยู่นอกระบบการสัมผัสสามัญของ
 มนุษย์ ความจริงนี้นักปรัชญาบางคนเชื่อว่าเป็นจิต นักศาสนาเชื่อว่าเป็นพระเจ้า ปัญหา
 เรื่องจิตเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักจิตนิยมสนใจ ตัวแทนที่เด่นของทรศนะนี้น่าจะไดแก่เคการทส์
 ซึ่งมีทรศนะว่า จิตซึ่งเป็นแก่นของมนุษย์และเป็นศูนย์กลางของความรู้หรือบุคคลิกภาพนั้นเป็น
 คุณสมบัติที่มีสัจจะเหนือสิ่งใด ๆ ในโลกวัตถุรองรับอยู่เบื้องหลังสัจจะนี้เรียกว่า อัจตาสมบูรณ์
 (Absolute Self) หรือพระเจ้า จิตของมนุษย์ก็มีคุณสมบัตินี้แต่มีอยู่ในลักษณะจำกัด สัจจะ
 ตามความหมายของนักจิตนิยมมีอยู่ในโลกของแบบ หรือโลกของจิต การที่จะรู้ความจริงจะ
 ต้องรู้ได้โดยเหตุผลและสหญาณ จิตของมนุษย์ไม่ได้สร้างอะไรขึ้นใหม่ แต่โดยอาศัยตรรก-
 วิทยาและเหตุผล มนุษย์จึงสามารถจะพบสัจจะที่มีอยู่เดิมนั้นได้ ความรู้ที่สำคัญที่สุดที่บุคคล
 ใ้ใครนั้นก็คือความรู้ที่จะทำให้บุคคลมีความสามารถเข้าใจ กฎ จุดหมาย และความหมายของ
 จักรวาล ตลอดจนความจริงที่นักจิตนิยมส่วนมากถือว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ทรศนะเกี่ยวกับ
 ค่าของนักจิตนิยมก็เหมือนกับทรศนะเกี่ยวกับสัจจะ คือค่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับมนุษย์ มนุษย์ไม่ได้
 สร้างสัจจะ แต่เป็นผคนพบสัจจะซึ่งมีอยู่แล้ว ในเรื่องเกี่ยวกับค่าก็เช่นเดียวกัน พระเจ้าหรือ
 อัจตาสมบูรณ์เป็นผู้สร้างค่าขึ้น เป็นค่าที่มีอยู่แล้ว มนุษย์เป็นเพียงผคนพบ และพฤติกรรมทาง
 จริยะนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็โดยการเลียนแบบพระเจ้าหรืออัจตาสมบูรณ์

ข. จิตนิยมกับการศึกษา : จากความคิดพื้นฐานดังกล่าวข้างต้น มีข้อ
 คิดเกี่ยวกับการศึกษาสำคัญที่น่าจะสรุปได้ดังนี้ : ผู้รับการศึกษาในทรศนะจิตนิยม คือ จิต
 หรือวิญญาณ นักจิตนิยมอเมริกัน¹ มีทรศนะว่า การศึกษามีควรรจำกัดอยู่เพียงแคโรงเรียน

¹ William T. Harris (1835-1909) & Herman H. Horn (1874-1949).

ครอบครั้ว ศาสนา และสังคม สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับความคิดพื้นฐานที่อยู่เบื้องหลัง มนุษย์ทั้งหมดได้¹ ความคิดพื้นฐาน ขนบประเพณี มรดกวัฒนธรรม เหล่านี้เป็นเครื่อง แสดงให้เห็นเจตน์จำนงของพระเจ้า การกระทำที่สอดคล้องกับเจตน์จำนงของพระเจ้า คือ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการศึกษา, อนึ่ง ในทางปฏิบัติกระบวนการทางการศึกษาแบบ จิตนิยม เราอาจจะเรียกว่า ตามประเพณี (traditional) ผู้ศึกษาถูกมองในแง่เป็นจิต ซึ่งจะต้องหล่อหลอมด้วยครูผู้ชำนาญ ครูเป็นบ่อเกิดของแรงจูงใจในการเรียน² ในค่าน หลักสูตร นักจิตนิยมจะเน้นเนื้อหาของวิชาประเภทคลาสสิกในวิชาประวัติศาสตร์ วรรณคดี และศิลปะ ความคิดอมตะ (lasting ideas) ของวิชาคลาสสิกเหล่านี้ จะต้องทำให้ คุชซึมเข้าไปในจิต โดยอาศัยการฝึกจิตด้วยการอ่าน การท่องจำ การทำแบบฝึกหัด และ จะวัดค่าความสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาทางค่านปัญญา อุดมคติและความเจริญทางจิตใจ, ข้อคิดอื่น ๆ ที่น่าจะได้เกี่ยวกับจริยะอีก คือ การเลียนแบบที่ดีเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการ เพราะอุปนิสัย และครูจะเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดในเรื่องนี้

2.2.2 สัจนิยม

ก. ความคิดพื้นฐาน : แม้นักปรัชญาสัจนิยมจะมีทรรศนะแตกต่างกัน แต่ทว่าเหล่านี้ก็มีทรรศนะที่พอจะลงรอยกันได้ในการความคิดพื้นฐาน สัจนิยมเป็นปรัชญา

¹ คือ กฎและจุดหมายของจักรวาล.

² J. Donald Butler, กล่าวว่า บทบาทของครูจิตนิยมดังนี้ ครูเน้นความจริงที่มีตัวตนสำหรับผู้ศึกษา เป็นผู้เชี่ยวชาญในความรู้ของผู้ศึกษา, เป็นนักวิชาการที่เลิศ, เป็นผู้ควรแก่การเคารพด้วยคุณธรรมของตนเอง, เป็นมิตรที่ดีของผู้ศึกษา, เป็นผู้กระตุ้นผู้ศึกษาให้อยากเรียน, เป็นผู้รอบรู้ศิลปะการดำเนินชีวิต, เป็นผู้ทำงานร่วมกับพระเจ้า, เป็นตัวกลางเชื่อมเนื้อหาวิชาเข้ากับจิตของผู้ศึกษา, เป็นผู้มีความซึ้งในวิชาที่สอน, เป็นผู้ศึกษาในวิชาที่สอนอยู่เสมอ, เป็นผู้ทำให้บังเกิดความก้าวหน้า, เป็นผู้สร้างประชาธิปไตย, เป็นผู้เสียสละ. J. Donal Butler, Four Philosophies and their Practice in Education and Religion, p. 202-203.

ธรรมชาติของสามัญชน คงจะเห็นได้ว่าคนส่วนมากยอมรับความจริงเกี่ยวกับโลกตามที่เขา
 เห็น และไม่ถามปัญหาเกี่ยวกับการมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยอมรับการมีอยู่ของมันอย่างอิสระโดย
 ไม่ขึ้นอยู่กับมนุษย์หรือการคิดของมนุษย์ ความคิดพื้นฐานของสังคมนิยมพอจะสรุปได้ดังนี้ :
 นักสังคมนิยมมีทรรศนะว่า จักรวาลหรือโลกวัตถุเป็นความจริงที่เป็นหลักฐานในตัวเอง (self-
 evident) โลกแห่งความเป็นจริงเป็นโลกแห่งธรรมชาติ มีอยู่ได้โดยไม่ขึ้นอยู่กับจิตของ
 มนุษย์ ความแท้จริงของโลกพิสูจน์ได้จากประสบการณ์ประจำวันที่เราเห็นนี่เอง ธรรมชาติ
 แท้ของความเป็นจริงจะรู้ได้โดยการรู้ทางประจักษ์ และโดยอาศัยการรู้ทางนี้ นักประจักษ์
 นิยมจึงได้สร้างภาพแห่งโลกวัตถุขึ้นมาได้ นอกจากนี้ นักประจักษ์นิยมถือว่าความรู้ทางนี้
 เป็นมรรคเทศก์ที่น่าเชื่อถือได้เกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์อีกด้วย ทุกสิ่งที่มีอยู่ใน
 จักรวาลเป็นวัตถุหรือพลังงาน หรือวัตถุที่อยู่ในสภาพเคลื่อนไหว สารของธรรมชาติที่เป็น
 จริงนี้คือวัตถุ ความเชื่อที่ว่าไม่มีอะไรมีอยู่นอกจากวัตถุ ก็เรียกว่า วัตถุนิยม แต่มิได้
 หมายความว่านักสังคมนิยมจะเป็นนักวัตถุนิยมหมด มีนักสังคมนิยมส่วนมาก มิได้ยอมรับทรรศนะ
 วัตถุนิยมดังกล่าวนี้ เกี่ยวกับปัญหาทางธรรมชาตินักสังคมนิยมมีความเห็นว่า ปรากฏการณ์ทุก
 อย่างของปรากฏการณ์ในจักรวาลดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติ ปัญหาทางญาณวิทยาที่ว่า
 เราจะได้รับความรู้เกี่ยวกับความจริงอย่างไร โลกกลายเป็นปัญหาของนักสังคมนิยมว่า เราจะ
 สังเกตการทำงานของกฎธรรมชาติได้อย่างถูกต้องอย่างไร ภาระของการสังเกตนี้ได้
 ก้าวขึ้นสู่ความประณีตที่สุดในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ ข้อแตกต่างระหว่างสังคมนิยม
 และวิทยาศาสตร์กายภาพก็คือ เมื่อนักสังคมนิยมจะทำให้การสังเกตทางประจักษ์ซึ่งเป็นวิธี
 การธรรมดา ไต่ถามเข้ามาสู่ข้อสรุปทางตรรกวิทยา ความพยายามของนักสังคมนิยมซึ่งเดิม
 เป็นเพียงแต่การแสวงหาความจริง ก็กลายมาเป็นความพยายามที่จะประยุกต์วิธีการทาง
 วิทยาศาสตร์ เข้ากับปัญหาทางปรัชญา โอกาสของสังคมนิยมที่จะได้มีพลังความคิดเข้มแข็งขึ้น
 เรื่อย ๆ ก็คือ สังคมนิยมมีโอกาสได้รับแหล่งที่มาของเนื้อหาปรัชญาจากวิธีการ และการค้นพบ
 ของวิทยาศาสตร์กายภาพ นักสังคมนิยมจำนวนมากเลยเห็นว่าสังคมนิยมเป็นอันเดียวกับวิทยา-
 ศาสตร์ไปก็มี ข้อแตกต่างกันคือ นักปรัชญาสังคมนิยมเกี่ยวข้องกับปัญหาทั่วไป และการสร้าง
 สมมติฐานในเรื่องที่วิทยาศาสตร์ยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้ ผู้ที่สนับสนุนทรรศนะนี้คือ

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์¹ นักสัจนิยมหวังว่า โดยอาศัยวิทยาศาสตร์พวกเขาจะได้รับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโลกกายภาพ เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมให้เป็นไปตามปรารถนาได้ และการที่นักสัจนิยมใช้ข้อเท็จจริงของวิทยาศาสตร์มาเพิ่มพูนพลังปรัชญาของเขา ก็มีนัยแสดงให้เห็นว่า ความพยายามของนักสัจนิยมก็คือการค้นพบหรือการเปิดเผยสัจจะที่มีอยู่เดิมโดยอิสระของธรรมชาติ, เมื่อหวนกลับมาพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับศาสนา เราได้พบว่าสัจนิยมยังไม่มีทฤษฎะที่ลงรอยกันในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา มีนักสัจนิยมเป็นอันมากที่ยอมรับความจริงทั้งโลกวัตถุและพระเจ้าตามที่เชื่อถือกันมา การที่ศาสนาอ้างว่ามีกฎควบคุมจักรวาลอยู่นั้น ยอมรับเป็นการสะดวกที่นักสัจนิยมบางคนจะแปร เป็นทฤษฎะสนับสนุนความเชื่อพระเจ้า อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่านักสัจนิยมอยู่ไม่น้อยที่มีทฤษฎะขัดแย้งกับศาสนา พวกนี้มีทฤษฎะว่าไม่มีพระเจ้าและศาสนาเป็นเพียงความเชื่อที่มนุษย์สร้างขึ้นมา นักสัจนิยมที่เชื่อเช่นนี้เป็นพวกที่มีทฤษฎะเป็นวัตถุนิยมเกี่ยวกับโลก นักสัจนิยมที่มีทฤษฎะว่าธรรมชาติคือเบื้องต้นและปลายสุดของทุกสิ่ง ก็ปฏิเสธพระเจ้าและศาสนาเหมือนกัน ทฤษฎะของพวกนี้เรียกว่าธรรมชาตินิยม ในอเมริกาได้มีการเคลื่อนไหวของนักสัจนิยมเมื่อไม่นานมานี้ ได้ขนานนามกลุ่มของตนว่า นวสัจนิยม (Neo-realists) และนักสัจนิยมวิจารณ์ (Critical Realists) พวกนี้พยายามหาข้อพิสูจน์ความเชื่อทางศาสนา², ปัญหาสุดท้ายเกี่ยวกับความคิดพื้นฐานของสัจนิยมที่ควรนำมาถว้ออีกเรื่องหนึ่งคือ ปัญหาเกี่ยวกับค่า ยังไม่ปรากฏว่านักสัจนิยมมีทฤษฎะลงรอยกันในปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยะและสุนทรียศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีอยู่ประเด็นหนึ่งที่พวกสัจนิยมจะเห็นพ้องรวมกันได้คือ กฎจริยะตามธรรมชาติ (Natural Moral Law) เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นที่น่าสังเกตว่ากฎจริยะตามธรรมชาตินี้เป็นการขยายขอบเขตของกฎธรรมชาติเข้าไปในเรื่องจริยะนั่นเอง คือ เราสามารถศึกษาพฤติกรรมของ

004655

¹ William J. Maxwell and Others, The Philosophy and History of Education, p. 72.

² Ibid.

มนุษย์โดยอาศัยการสังเกตทางสังคมและเข้าถึงพฤติกรรมนั้น ๆ ได้ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ยอมรับได้ในแง่เหตุผลและในแง่ธรรมชาติ ทรรศนะนี้เป็นทรรศนะของนักสังคมนิยมยุคปัจจุบัน และนักจิตวิทยา

ข. สังคมนิยมกับการศึกษา : ทรรศนะที่แตกต่างกันของนักสังคมนิยมเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการอธิบายว่า ทรรศนะทางการศึกษาของพวกเขาทั้งหมดจะมีแนวทางเป็นระบบเดียวกันได้อย่างไร มีอยู่ทางเดียวคือต้องหันเข้าหาความคิดขั้นพื้นฐาน แล้วสรุปมติที่น่าจะเป็นไปได้ออกมา ทรรศนะของสังคมนิยมเกี่ยวกับการศึกษาน่าจะเป็นดังนี้ คือ เมื่อพิจารณาทรรศนะของสังคมนิยมดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า นักสังคมนิยมเน้น สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับโลกกายภาพ จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะของพวกนี้จึงน่าจะมุ่งหมายที่จะให้ผู้ศึกษามีความรู้และมีทักษะที่จำเป็นเพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ซึ่งได้แก่สิ่งต่าง ๆ ของโลกกายภาพ ความรู้และทักษะนี้จะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยการเป็นผู้มีความรอบรู้ในรายละเอียด อันเป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมนี้ จุดมุ่งหมายของนักสังคมนิยมเกี่ยวกับการศึกษาอีกประการหนึ่ง คือ การปรับตัวของผู้ศึกษากับความจริงของโลกกายภาพ, ในแง่เกี่ยวกับปฏิบัติการทางการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย สังคมนิยมจะเน้นการฝึกหัด (drill) และการจดจำ (Memorization) ทั้งนี้เพราะการมีความเจนจัดและทราบข้อเท็จจริงเป็นจำนวนมาก ย่อมเป็นประโยชน์และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการศึกษารจัดการเรียนและการสอนให้มีระบบ ก็มีความสำคัญเช่นกัน วิทยาศาสตร์กายภาพและคณิตศาสตร์ ตลอดจนจนถึงทักษะในการวัดผลและการวิเคราะห์แบบวิทยาศาสตร์มีความสำคัญในการศึกษาอย่างมาก ปรชญาสังคมนิยมมีอิทธิพลมากในเรื่องการวัดผลแบบวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะข้อทดสอบมาตรฐาน (Standardized Tests) วิธีการเข้าสู่ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ เดิมเป็นวิธีปฏิบัติของสังคมนิยม ก็ได้เป็นที่นิยมปฏิบัติกันทั่วไปในโรงเรียน กระทั่งเป็นการยากที่จะระบุว่า เป็นของสังคมนิยม ส่วนบุคคลลึกลับและทรรศนะส่วนตัวของครู ไม่มีความสำคัญเหมือนกับจิตนิยม

2.2.3 ปฏิบัตินิยม

ก. ความคิดพื้นฐาน : ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของความจริงแท้ เป็นปัญหาที่น่าพิจารณา ทั้งนี้เพราะนักปฏิบัตินิยมส่วนมากรวมทั้งจอห์น คิวอี้ มีทรรศนะว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับความจริงไม่มีทางเป็นไปได้ และก็ไม่มีความจำเป็นสำหรับปรัชญาของเขา ควบ แต่ปรากฏว่ามีนักปฏิบัตินิยมชั้นนำหลายคนได้สังเขปทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับความจริงแท้ และทรรศนะของคิวอี้เองและนักปฏิบัตินิยมอื่น ๆ ที่ถกปัญหาเมตาฟิสิกส์ ถัดกันถึงปัญหาที่ว่า ความจริงแท้คืออะไร เหมือนกัน อย่างน้อยก็มีนักปฏิบัตินิยมคนสำคัญสองท่านได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องเมตาฟิสิกส์ไว้ คือ จอห์น แอล ไชลด์ส (John L. Childs) เขียนเรื่องธรรมชาติและปรัชญาของลัทธิปฏิบัติการทดลอง (Nature and Philosophy of Experimentalism) และ ซิดนีย์ ฮุก (Sidney Hook) เขียนเรื่องเมตาฟิสิกส์ของปฏิบัตินิยม เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อสมมติฐานว่า อะไรคือความจริงแท้มีอยู่ในปฏิบัตินิยม คือ โลกที่เรา มีประสบการณ์เป็นความจริง ไม่จำเป็นต้องอ้างอันติมัสัจจะของจิตนิยมนอกเหนือไปจาก ประสบการณ์ ประสบการณ์เป็นความจริงของมนุษย์ แต่ความจริงนี้ก็มี การเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสาระสำคัญทางเมตาฟิสิกส์ของปฏิบัตินิยม บทบาทของมนุษย์ในโลกประสบการณ์คือความจริงพื้นฐานเกี่ยวกับความมีอยู่ของมนุษย์เอง ถ้าเมตาฟิสิกส์ของนักปฏิบัตินิยมแสดงความจริงว่ามีลักษณะสัมพันธ์ ต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์ เราอาจคิดว่าในการตอบปัญหาในแง่ญาณวิทยาก็คงจะหาคำตอบที่ยุติไม่ได้, ในการตอบปัญหาญาณวิทยาว่า อะไรเป็นจริง (What is true ?) ปฏิบัตินิยมมีคำตอบแตกต่างจากจิตนิยมและสัจนิยมโดยสิ้นเชิง ปฏิบัตินิยมถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลที่จะแบ่งแยกออกไปมิได้ (integral part) มิใช่เป็นผู้สังเกตการณ์แยกออกไปต่างหาก มนุษย์และโลกทางวัตถุมีความสัมพันธ์เชิงกริยาและปฏิกริยาระหว่างกันอยู่เสมอ ในการแสวงหาความรู้ นักปฏิบัตินิยมจะไม่แยกต่างหากออกไปสังเกต หรือคิดหาเหตุผลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ แต่โดยอาศัยประสบการณ์ในการที่เขามีความสัมพันธ์เชิงกริยาและปฏิกริยากับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง เขาจะ "รู" หรือ "เข้าใจ" การรูสำหรับนักปฏิบัตินิยมมิได้หมายถึงการมีความรู้ขั้นสุดท้าย (final knowledge) ความรู้อยู่หมายถึงความพยายาม (tentative) และปฏิบัติการ (functional) และจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อมันเป็น

มรรคเหตุสำหรับการมีประสบการณ์ในการทดลองต่อไป ซึ่งอาจจะให้ความรู้ใหม่แก่เรา
ได้ จุดมุ่งหมายของความรู้ในทฤษฎีของนักปฏิบัตินิยม มีวิธีการรวบรวมข้อมูล แต่
หมายถึงจุดเริ่มต้นสำหรับการทดลองต่อไป วิธีการทดลองของปฏิบัตินิยมมีความคล้ายคลึง
กับวิธีการของวิทยาศาสตร์กายภาพ คือเรียกว่า "การสร้างประสบการณ์ใหม่" (The
Reconstruction of Experience) โดยทั่วไปกระบวนการแก้ปัญหาที่ดังต่อไปนี้ คือ
-การตั้งปัญหา -การนิยามปัญหา -การพิจารณาข้อเฉลย -การตั้งสมมติฐาน ขึ้นต่อจาก
นี้จะแสดงให้เห็นว่าวิธีการของปฏิบัตินิยมแตกต่างออกไป คือ ปฏิบัตินิยมจะมีการตรวจสอบ
ข้อเฉลยที่น่าจะเป็นไปได้แต่ละข้อ นี้ก็หมายความว่าในทฤษฎีของปฏิบัตินิยมนั้น ผลแห่ง
การกระทำของเราจะกำหนดการตัดสินใจ ในกระบวนการของการทดลองเพื่อความรู้
ข้อเฉลยจริง ๆ ข้อปัญหาที่จะกลายเป็นข้อเฉลยที่ทำงานอยู่ในสถานการณ์จริง สัจจะเป็น
ความพยายามและสัมพันธ์กับสถานการณ์และเป็นสิ่งที่ทำงาน, ปรัชญาปฏิบัตินิยมที่มีทฤษฎี
แตกต่างจากปรัชญาในอดีตอย่างมากที่สุดก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับจริยศาสตร์ ปฏิบัตินิยมปฏิเสธ
ไม่ยอมรับว่าค่าทางจริยะเป็นค่าตายตัว และเป็นค่านิรันดร เนื่องจากประสบการณ์ของ
มนุษย์แสดงถึงความจริงแท้ ปฏิบัตินิยมจึงถือว่าประสบการณ์นี้คือค่าในทฤษฎีของเขา
ค่าสมมุติหรือนิรันดร นอกเหนือจากประสบการณ์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ เราจะพบค่า
จริง ๆ ได้ในประสบการณ์ของมนุษย์ ปฏิบัตินิยมได้นำเอาวิธีการทดลองมาประยุกต์เข้า
กับจริยศาสตร์ จริยะเกี่ยวกับการกระทำของคนกำหนดได้ด้วยผลที่การกระทำนั้นก่อให้เกิด
เกิดขึ้น ในการกำหนดคามาตรฐาน ปฏิบัตินิยมใช้วิธีกำหนดด้วย ความดีที่สาธารณชน
ยอมรับ (Public good) หลักการที่ว่าสิ่งที่ทำงานเป็นสิ่งดี (What works is good)
เป็นคำบรรยายทฤษฎีเกี่ยวกับค่าของปฏิบัตินิยมได้ถูกต้อง แต่คำว่าดี ย่อมหมายถึง
ดีในแง่ของผลที่มีต่อสมาชิกทั้งหมดของสังคม

ข. ปฏิบัตินิยมกับการศึกษา : ปฏิบัตินิยมถือว่า การศึกษาเป็นปัญหา
สำคัญของปรัชญา จอห์น คิวอี้ กล่าวว่า ปรัชญา คือ ทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษา
คำนิยามปรัชญาของคิวอี้ ก็เป็นไปตามความคิดขั้นพื้นฐานของปฏิบัตินิยม คือ ถ้าประ-
สการณ์ในชีวิตมนุษย์แสดงว่า "อะไรเป็นจริง" ในโลกและปรัชญาพยายามค้นหาความหมาย

ของประสบการณ์นี้ ปรักฎาก็เป็นทฤษฎีการศึกษา¹นั่นเอง เนื่องจากปฏิบัตินิยมทางการศึกษาของคิวอี้ มีอิทธิพลในปฏิบัติการของวงการศึกษามาก ในที่นี้จะจำกัดวงพิจารณาเฉพาะทฤษฎีปฏิบัตินิยมของคิวอี้เท่านั้น ในทฤษฎีของปฏิบัตินิยม การศึกษาเป็นสิ่งที่เกินกว่าจะกำหนดขอบเขตเพียงสถาบัน ซึ่งมีหน้าที่เตรียมชีวิตของเด็กเพื่อสังคมอนาคต การศึกษาที่ได้ผลจะต้องเป็นกระบวนการติดต่อกันของการประยุกต์ปัญญาเข้ากับประสบการณ์ใหม่ ๆ (เนื่องจากประสบการณ์ของมนุษย์เป็นความจริงขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับโลกของเรา ประสบการณ์ก็เป็นพื้นฐาน การศึกษาต้องมาจากประสบการณ์) ด้วยเหตุนี้ นักปฏิบัตินิยมจึงได้เริ่มต้นด้วยประสบการณ์ของชีวิตผู้ศึกษาซึ่งชักนำให้เขาเข้ามาศึกษาด้วยความรู้สึกในความจำเป็นของการศึกษา (his felt needs) แทนที่จะเริ่มต้นด้วยการศึกษาตามแบบเดิม เพื่อเตรียมผู้ศึกษาไว้ต้อนรับประสบการณ์ในชีวิตอนาคต เมื่อผู้ศึกษาได้กระทำตามวิธีการเข้าสู่ปัญหาของปฏิบัตินิยม เริ่มต้นด้วยความต้องการที่จะทำความเข้าใจประสบการณ์บางประการของเขาเอง เขาก็จะสร้างปัญหาของเขาขึ้นมาเองได้ด้วยความสนใจของเขาเอง และการมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาเช่นนี้เอง การเรียนรู้ที่แท้จริงก็เกิดขึ้น, เรื่องหลักร้อยในทฤษฎีปฏิบัตินิยม คือ หลักร้อยประสบการณ์ (Experience Curriculum) ในการใช้วิธีการแก้ปัญหาในการเรียนนั้น ภาระของครูก็คือสร้างความสนใจของผู้ศึกษาให้เกิดขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์ที่วางไว้แล้ว ประสบการณ์นี้จะกระตุ้นให้ผู้ศึกษาสร้างคำถามหรือปัญหาขึ้นมาเอง ซึ่งจะให้ผลในการเรียนเป็นอย่างมาก ครูจะต้องกระตุ้น ระวัง ช่วยเหลือและแนะนำในการแสวงหาคำตอบของผู้ศึกษา ในการพยายามที่จะดำเนินไปตามแผนการณ์ของผู้ศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จ ผู้ศึกษาจะได้รับข้อมูลเป็นอันมากตลอดจนทักษะ จากการปฏิบัติ และการแสดงผลที่เขาค้นพบ การประยุกต์วิธีการ วิทยาศาสตร์ หรือวิธีการปฏิบัตินิยมเข้ากับปัญหาเฉพาะบุคคล มักเรียกว่า วิธีแบบโครงการ (Project Method) คิวอี้เห็นว่ากระบวนการที่เริ่มด้วยประสบการณ์จริงของชีวิตนี้เป็นจิตวิทยา (Psychological) ไม่ใช่ตรรกวิทยา (Logical) วิธีการของคิวอี้สรุปลงในวลีที่ว่า "เรียนรู้โดยการกระทำ" (Learning by doing) ¹

¹ Williams J. Maxwell & Others, The Philosophy and History of Education, p. 79.

2.2.4 นีโอชอมมิสม์หรือนีโอสกอแลสติก

ก. ความคิดพื้นฐาน : เมตาฟิสิกส์ของนีโอชอมมิสม์สร้างขึ้นจากเมตาฟิสิกส์ของอริสโตเติล เมื่ออริสโตเติลพยายามตอบปัญหาว่าอะไรเป็นความจริง เขาได้แบ่งความจริงของโลกเป็นแบบ (form) และวัตถุ (matter) แบบจะทำให้วัตถุปรากฏ (actualized) สิ่งแต่ละสิ่งี่ปรากฏจะมีคุณสมบัติพิเศษของตน ทำให้มีความแตกต่างจากกันและกัน อริสโตเติลเรียกคุณสมบัตินี้ว่าสสารัตถะ (essence) เซนต์ทอมัส ใ้ยอมรับความจริงเรื่องวัตถุและความคิดเรื่องสสารัตถะของวัตถุโลกของอริสโตเติล ปัญหาของเซนต์ ทอมัส ก็คือ การทำความจริงเกี่ยวกับพระเจ้าให้มีเหตุผลในฐานะที่พระองค์เป็นผู้รังสรรค์สรรพสิ่ง มีความคิดเกี่ยวกับความจริงเป็นวัตถุโลก เซนต์ ทอมัส กล่าวว่าธรรมชาติแท้ของความจริงอยู่เหนือความคิดที่มีสสารัตถะเป็นวัตถุ ปัญหาที่ว่าสิ่งต่าง ๆ มีอยู่อย่างไร เป็นปัญหาสำคัญ ธรรมชาติแท้ของความจริงคือ ความมีอยู่ (Existence) หรือกิจการของสัต (The Act of Being) ¹ สสารัตถะของอริสโตเติลมีระดับแตกต่างกัน คือระดับต่ำเป็นวัตถุ สูงขึ้นมาเป็นมนุษย์ ปลายสุดเป็นแบบบริสุทธิ์ (pure form) หรือผู้เคลื่อนแรกของสสารัตถะ (The Prime Mover of essence) เซนต์ ทอมัส มีทรรศนะว่า สิ่งต่าง ๆ มีระดับต่าง ๆ เช่นกัน มีพัฒนาการสูงในมนุษย์และจะบรรลุสัตบริสุทธิ์ (Pure Being) ในพระเจ้า เพราะฉะนั้น พระเจ้าจึงเป็นบ่อเกิดอันติมะของความมีอยู่และสัต โลกวัตถุซึ่งพระเจ้าทรงประทานความมีอยู่ให้เป็นไปตามหลักเหตุผล (logical) ทุกสิ่งภายในโลกนี้มีลักษณะเป็นกระบวนการตามกำหนดไว้แล้ว คือ เปลี่ยนแปลงไปตามพลังแฝงในตัวเองที่ผลักดันให้เปลี่ยนแปลง พระเจ้าเป็นเบื้องต้น เป็นบ่อเกิดของกระบวนการนี้ และเป็นปลายสุดของการคิดหาเหตุผลเกี่ยวกับกระบวนการนี้ด้วย กฎของเหตุผลนี้เราอาจจะพบได้ในเรื่องกระบวนการสร้างสรรค์ของพระเจ้า และธรรมชาติแท้ของความ

¹ Being = สัต = สิ่งที่มีอยู่ หมายถึงพระเจ้า บางที่ใช้ Pure Being = สัตบริสุทธิ์.

จริง เราจะพบในการคิดหาเหตุผลเกี่ยวกับจักรวาล (Logical Universe) ซึ่งอันติม-
 สัจจะจะปรากฏออกมาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัจ (Being) และเหตุผลของพระเจ้า
 (Reason of God), อีกปัญหาหนึ่งซึ่งควรจะนำมาพิจารณาอีก คือ ปัญหาเกี่ยวกับความรู้
 กับความจริง เนื่องจากว่าในทรรศนะของพวกนีโออิมสมิสต์ สัจจะมีความคงที่และสูงสุดใน
 พระเจ้า การแสวงหาความรู้และสัจจะจึงมุ่งไปสู่หลักการที่คงที่ ความจริงเกี่ยวกับ
 พระเจ้ารังสรรค์จักรวาล เป็นเรื่องที่ใครตรองใครตามหลักเหตุผล ความรู้สัจจะเกี่ยวกับ
 เรื่องดังกล่าวที่บุคคลผู้มีระดับความรู้แตกต่างกันไป เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์เหตุผล มี
 ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง มนุษย์ย่อมมีความสามารถที่จะแยกแยะเหตุผลและจะ
 คิดเหตุผลหาแนวทางของเขาเอง เขาไปสู่ความจริงได้ ในทรรศนะของพวกนีโออิมสมิสต์
 ความรู้ประเภท a priori หรือความรู้ที่มีอยู่โดยไม่ขึ้นกับประสบการณ์ ถือว่าเป็นความรู้
 ที่มีค่ากว่าความรู้ประเภท a posteriori หรือความรู้ที่เรียนรู้จากการสังเกตและ
 ประสบการณ์ ความรู้ที่เป็น a priori เป็นหลักฐานในตัวของมันเอง ไม่จำเป็นต้องมีการ
 พิสูจน์อีกต่อไป นอกจากความรู้ประเภทนี้แล้ว นีโออิมสมิสต์ยังยอมรับความรู้ที่เกิดจาก
 สหชญาณ (Intuition) และวิรูณ (Revelation) สำหรับนีโออิมสมิสต์ที่เป็นนักศาสนา
 ความรู้ที่ได้รับจากวิรูณมีความสำคัญสูงสุด เพราะเป็นพระวณะของพระเจ้า เป็นหลัก
 ฐานยืนยันความรู้ที่ได้รับจากเหตุผลให้มีความมั่นคง, ปัญหาสุดท้ายที่ไม่อาจข้ามไปโดยไม่
 นำมาพิจารณาอีกเรื่องหนึ่ง คือ ปัญหาเรื่องค่า นีโออิมสมิสต์ เห็นว่าค่าทางจริยะเป็น
 เรื่องส่วนบุคคล มนุษย์เป็นสัตว์มีเหตุผล เพราะฉะนั้นเขาก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อ
 พฤติกรรมของเขาเอง โดยการไขเหตุผลมนุษย์สามารถดำรงชีวิตให้เข้ากับความดี
 สูงสุด (Ultimate Good) หรือพระเจ้าได้ จิตและเหตุผลของมนุษย์จะปรับเข้าหา
 "กฎธรรมชาติของพระเจ้า" แต่ถา "ความโน้มเอียงที่จะทำความดี" เกิดพลิกกลับหรือ
 บิดเบี้ยวด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็เป็นการผิด เหตุผลของมนุษย์จะเป็นเครื่องตัดสินว่า การ
 กระทำของเขาจะเป็นไปตามความโน้มเอียงที่จะทำความดีหรือไม่ เพราะฉะนั้น มนุษย์
 จึงจำต้องรู้ความจริง (Know Truth) เพื่อทำความดี (To do Good) ในที่นี้เราจะ
 เห็นได้ว่าความรู้มีบทบาทสำคัญในจริยศาสตร์ของพวกนีโออิมสมิสต์ คือ เมื่อมนุษย์มีความรู้

ว่าสิ่งใดมีความถูกต้องและสามารถคิดหาเหตุผล เขาก็รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของเขาได้ พวกนี้โอฆอมิสม์ที่เป็นนักศาสนามีความเห็นว่ มนุษย์สามารถคิดหาเหตุผลได้เต็มที่ แต่ไม่กระทำตามความโน้มเอียงตามธรรมชาติที่จะทำความดี ก็เป็นการขัดขวางธรรมชาติของพระเจ้า เป็นผู้กระทำบาป แต่พวกนี้โอฆอมิสม์ที่ไม่ใช่เป็นนักศาสนา อาจไม่ยอมรับลัทธิบาปนี้ เขาก็จะยอมรับหลักทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับจริยศาสตร์ คือ ชีวิตที่ดี (Good Life) ขึ้นอยู่ที่จิตมีการฝึกคิดหาเหตุผล

ข. นีโอฆอมิสม์กับการศึกษา : ทรรศนะเกี่ยวกับการศึกษาของนีโอฆอมิสม์สรุปลงได้ในคำว่า ฝึกจิต (Training the Mind) จิตในทรรศนะของนีโอฆอมิสม์ เป็นจิตที่ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ โดยมีเหตุผลเป็นส่วนสำคัญ ส่วนต่าง ๆ เรียกว่าอินทรีย์ (faculties) อินทรีย์เหล่านี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ อีก เช่น พลังเหตุผล, ความตั้งใจ เจตจำนง, ความจำ และอื่น ๆ อีก การพัฒนาการอินทรีย์ต่าง ๆ เหล่านี้ จะทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงได้ และนี่ก็แสดงให้เห็นว่าต้องมีการฝึกจิต ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ วิธีการและเนื้อหาวิชาอะไรจึงจะเหมาะสมกับภาวะนี้ เราได้เห็นแล้วว่าจิตของมนุษย์ในทรรศนะของนีโอฆอมิสม์มีลักษณะเป็นเหตุผล เนื้อหาวิชาที่จะนำมาฝึกจิตจะต้องมีลักษณะให้คิดหาเหตุผลและมีระเบียบ วิชาเหล่านี้ก็ได้แก่ คณิตศาสตร์ ไวยากรณ์ สุนทรพจน์ ตรรกวิทยา การศึกษาวิชาเหล่านี้จะทำให้เหตุผลคน การจดจำวิชาเหล่านี้จะทำให้พลังความจำเข้มแข็งขึ้น อนึ่ง ความยากของวิชาเหล่านี้ ต้องใช้ความอดทนและอุสาหวิริยะ จะทำให้เกิดพลังจิตและทำให้มีอุปนิสัยเข้มแข็ง การศึกษาวิชาเหล่านี้นอกจากจะเป็นการพัฒนาอินทรีย์ต่าง ๆ ของจิตแล้ว ยังนำมาใช้ได้กับในการศึกษาค้นอื่น ๆ และชีวิตได้อีกด้วย ตัวอย่าง การแยกแยะเหตุผลแบบตรรกวิทยาจะเกิดขึ้นมาจากการศึกษาคณิตศาสตร์ และจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาภาษาละตินและในธุรกิจ ทฤษฎีนี้เรียกว่า Transfer of training¹

¹ Transfer of training คืออิทธิพลของนิสัย ทักษะ ความคิด ที่ได้รับการศึกษามาแต่เดิม จะช่วย (positive transfer) หรือต่อต้าน (negative transfer) ในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ. Good, Dictionary of Education, p.579.

2.2.5 ธรรมชาตินิยม

ก. ความคิดขั้นพื้นฐาน : ทรรศนะของธรรมชาตินิยมมีส่วนที่ตรงกันกับทรรศนะของสัจนิยมและปฏิบัตินิยมเป็นอันมาก แต่ก็มีหลักอีกหลายประการที่แตกต่างเป็นของตนเองโดยเฉพาะ ในทรรศนะของธรรมชาตินิยมอันติมส์จะ คือ "ธรรมชาติ" ทรรศนะนี้แตกต่างจากสัจนิยมที่ถือว่าวัตถุทางกายภาพของโลกคือ ความจริง และแตกต่างจากปฏิบัตินิยมที่ถือว่า ความจริงคือกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ธรรมชาตินิยมเน้นตัวธรรมชาติ (Nature in itself) ว่าเป็นพื้นฐานของความจริงทั้งหมด (Matrix) นักธรรมชาติสมัยใหม่มองความจริงว่ามีมากกว่าวัตถุของจักรวาล และความจริงเกี่ยวกับกระบวนการ แต่มันเป็นความจริงที่เป็นพื้นฐานของสิ่งทั้งสองนั้น นักธรรมชาตินิยมเหล่านี้มองโลกธรรมชาติเป็นกฎ (normal) ระเบียบ (ordered) เป็นสภาวะธรรมชาติของความจริง นักธรรมชาตินิยมสมัยปัจจุบันไม่ได้ให้ความเชื่อถือแก่นักธรรมชาตินิยมยุคต้นที่พยายามระบุสาร (substance) ขั้นพื้นฐานของธรรมชาติ ทรรศนะของธรรมชาตินิยมยุคแรกมีชื่อเรียกว่า ธรรมชาตินิยมแบบง่าย ๆ (Naive Naturalism) ตรงกันข้ามกับสมัยใหม่ซึ่งมีชื่อเรียกว่า ธรรมชาตินิยมวิจารณ์ (Critical Naturalism), ทรรศนะเกี่ยวกับญาณวิทยาของธรรมชาตินิยมก็เกิดมาจากทรรศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของความจริง ทรรศนะของธรรมชาตินิยมที่ว่า ความรู้และความจริงเราจะพบได้อย่างไรนั้น เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดที่แสดงถึงความคล้ายคลึงกันระหว่างธรรมชาติกับสัจนิยมของธรรมชาตินิยม มีความเห็นว่าความรู้เราได้รับจากการสังเกตธรรมชาติที่กำลังทำงานของมันอยู่ ความแจ่มแจ้งเกี่ยวกับความจริงของโลกภายนอก จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมที่จะได้รับความรู้ทุกอย่าง, ส่วนเรื่องเกี่ยวกับค่านั้น ธรรมชาตินิยมมีทรรศนะว่า ชีวิตประเสริฐ (good life) เกิดจากการดำรงชีวิตให้ใกล้ชิดกับธรรมชาติเท่าที่จะเป็นไปได้ วิธีชีวิตที่น่าปรารถนาเป็นแบบสขนิยม คือแสวงความบันเทิงและเลี้ยงทุกซ์ วิธีชีวิตง่าย ๆ กลมกลืนกับธรรมชาติ ก็ได้พบว่ามีอยู่ในพวกนักธรรมชาตินิยมเหมือนกัน

ข. ธรรมชาตินิยมกับการศึกษา : ธรรมชาตินิยมเน้นปัจเจกบุคคลและธรรมชาติตามลักษณะพิเศษเกี่ยวกับการเจริญเติบโตตามธรรมชาติของแต่ละบุคคล แม้การศึกษา

จะเป็นเรื่องธรรมชาติและการพัฒนาการของแต่ละบุคคล ธรรมเนียมก็ยังถือว่ามันเป็น
 ธรรมชาติที่ผู้ใหญ่จะเป็นมรรคเหตุของการเด็กในการศึกษา ความจำเป็นของโรงเรียนก็คือ
 โรงเรียนเป็นการหาสภาพแวดล้อมให้แก่เด็กเป็นพิเศษ ซึ่งเด็กจะได้ความรู้และทักษะอัน
 จำเป็นสำหรับชีวิตในสังคม การสอนแบบเดิมควรจะชดโวลกว่าเด็กจะมีประสบการณ์
 มากพอ โดยการใช้ชีวิตและศึกษาอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและเด็กอื่น ๆ ผู้ศึกษาควรจะ
 เป็นผู้กำหนดว่า เขาพร้อมที่จะเรียนอะไรและเมื่อใด ครูควรจะเริ่มจากจุดนี้ในการวัดผล
 ประสบการณ์ของผู้ศึกษาโดยพิจารณาจากความสุขและความเจริญงอกงามของเด็กแต่ละคน
 นักธรรมเนียมเห็นว่า ทฤษฎีการสอนและการปฏิบัติแบบเดิมไม่เป็นธรรมชาติ และนำมา
 ปฏิบัติไม่ได้ผล ธรรมเนียมนำเอาวิธีการวิทยาศาสตร์มาใช้ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความ
 รันั้น ก็เป็นการใช้ตามความเหมาะสมกับความสนใจของผู้ศึกษาซึ่งเจริญงอกงามตามธรรมชาติ
 มีบุคคลสำคัญของธรรมเนียมผู้หนึ่ง ซึ่งจำต้องนำมากล่าวไว้ด้วยคือ เฮอเบอर्ट สเปนเซอร์
 ท่านผู้นี้ได้เห็นว่า การศึกษาควรจะดำเนินไปตามธรรมชาติของพัฒนาการทางกายและจิตของ
 ผู้ศึกษาเขาเห็นว่าเด็ก ๆ ควรจะมีส่วนในการบันเทิง อันเกิดจากการกิจกรรมการศึกษา
 และจะได้รับการบันเทิงจากกิจกรรมการศึกษา เขาได้เห็นว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็น
 วิธีที่ดีที่สุดในการแสวงหาความรู้ แต่ก็ควรจะคำนึงถึงความพร้อมของผู้ศึกษาที่จะศึกษาเนื้อหา
 วิชาใหม่ ๆ อีกด้วย

2.3 ปรัชญาการศึกษากับพุทธปรัชญา

2.3.1 พุทธปรัชญากับจิตนิยม

เมื่อได้พิจารณาธรรมชาติของพุทธปรัชญาเกี่ยวกับการศึกษาโดยเปรียบเทียบ
 ปรัชญาการศึกษาสำนักต่าง ๆ ตามที่ได้นำมาแสดงไว้ข้างต้นนี้แล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่าพุทธ-
 ปรัชญา น่าจะมีแนวโน้มเป็นจิตนิยมมาก ทั้งนี้ เพราะการศึกษาในธรรมชาติของพุทธปรัชญา
 เน้นไปที่จิตมากที่สุด แต่พุทธปรัชญามีได้ยอมรับอย่างจิตนิยมตะวันตกว่า มีโลกของแบบหรือ
 มีสิ่งที่เป็นออสสาร เป็นหลักของสิ่งต่าง ๆ อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ ซึ่งอาจเรียกว่าพระเจ้า
 หรือ อตฺตาสมบุรณ์ ความรู้อันประเสริฐที่มนุษย์ได้รับในธรรมชาติของพุทธปรัชญา เป็น

ความรู้ที่จำกัดทุกข้อได้อย่างสิ้นเชิง (v. infra p. 38) หน้าที่ความรู้เกี่ยวกับกฎ หรือสิ่งที่มี
 ความหมายสูงสุดของจักรวาลไม่ เกี่ยวกับเรื่องศา พุทธปรัชญาไม่ได้ถือว่าผู้ทรงมเหศักดิ์
 นอกตัวมนุษย์เป็นผู้สร้างศาให้แก่มนุษย์ มนุษย์ต่างหากสร้างศาให้แกตัวเอง และจะค้นพบ
 ได้ด้วยตนเอง อนึ่ง การที่พุทธปรัชญายอมรับว่าจริยะมุ่งการฝึกฝนจิต (v. infra p. 92)
 แต่ก็มีใ้ใ้หมายความว่าพุทธปรัชญาได้ใจแกจิตอย่างเดี่ยว เรื่องกายก็มีคุณค่าควรแก่การ
 ใ้ใจด้วย ทรศนะนี้ก็เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มจิตนิยมเช่นกัน ดังเช่นวลีที่ว่า จิตสกลีอยู่ใน
 ในร่างกายที่สมบูรณ์ (Sound mind in a sound body) ¹ พุทธปรัชญาก็มีความเห็น
 ตรงกับจิตนิยมที่ว่า การศึกษามีได้จำกัดอยู่ที่โรงเรียน การศึกษาในทรศนะของพุทธปรัชญา
 เริ่มขึ้นตั้งแต่บ้านและสภาพแวดล้อมทั้งหมดเป็นโรงเรียนทั้งหมด การศึกษาจึงต้องดำเนิน
 ไปตลอดชีวิต ทรบาใดที่ยังเป็นเสชะหรือผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่ พุทธปรัชญายอมรับว่าครูมี
 บทบาทสำคัญในการเรียนการสอน ตรงกับมติของจิตนิยมทุกประการ แต่เกี่ยวกับหลักสูตร
 พุทธปรัชญาไม่ได้จำกัดเนื้อหา วิชาใดที่เป็นประโยชน์กับชีวิตย่อมศึกษาได้ทุกประการ
 (v. infra p. 152) ส่วนการวัดค่าความสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษานั้น พุทธปรัชญา
 เห็นตรงกัน คือวัดได้ทางปัญญา อุดมคติ และจิตใจ ถ้าจะกล่าวด้วยสำนวนของพุทธปรัชญา
 ก็รวมอยู่ในคำว่าวิชาและจรณะ และการยึดถือตัวอย่างในทางจริยะในมติของจิตนิยม ก็
 เป็นที่ยอมรับได้ในทรศนะของพุทธปรัชญา ² กล่าวโดยสรุป มติของจิตนิยมส่วนใหญ่เข้า
 กันได้กับพุทธปรัชญา แต่จะหักทักเอาว่าพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นจิตนิยมนั้นยังมิได้ ก่อน
 การลงมติเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็จำเป็นต้องพิจารณาปรัชญาของสำนักอื่นประกอบอีก

¹ R.N. Safaya and B.D. Shaida, Development of Educational Theory and Practice, p. 64.

² พุทธสูตร ส.ช. 17/125/70 ภิกษุกราบทูลพระพุทเจ้าว่า "ธรรมะของ
 ข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นรากฐาน เป็นแบบฉบับ เป็นที่อิงอาศัย" และ ปังกชา-
 สูตร อ.ท. 20/531/270 พระพุทเจ้าตรัสว่า "ดูกรกัสปะ ถ้าภิกษุปนเถระ ฯลฯ ถ้า
 ภิกษุปนกลาง ฯลฯ ถ้าภิกษุใหม่ เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา...ภิกษุอื่นจะพึงคบหาเธอโดยเห็น
 ว่าพระศาสดาทรงสรร เสริญเขา ภิกษุที่คบหาภิกษุนั้นพึงถือเอาภิกษุนั้นเป็นแบบอย่าง".

2.3.2 พุทธปรัชญา กับ สัจนิยม

พุทธปรัชญา กล่าวถึง สัจจะ ไขว่ มากที่สุด จึงน่าจะเรียกว่า สัจนิยมได้ แต่ถ้ามองความหมายของ สัจนิยม หมายถึง Realism ก็ไม่อาจเรียกพุทธปรัชญาเช่นนั้นได้ ทั้งนี้เพราะ สัจนิยมตามความหมายนี้มิได้หมายถึง สัจจะ หรือ ตรี สัจจะ นักสัจนิยมบางพวกมีทรรศนะว่า ทุกสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลเป็นวัตถุและพลังงาน ซึ่งเป็นแนวโน้มของความคิดวัตถุนิยม บางพวกยอมรับว่ามีกฎควบคุมจักรวาล แต่ก็ไม่สนใจให้เป็นหน้าที่ของพระเจ้า ซึ่งเป็นการลวงล้าเข้าไปในขอบข่ายของจิตนิยมอีก พุทธปรัชญา ยอมรับทรรศนะของ สัจนิยมได้ ในแง่ที่ว่า โลกวัตถุภายนอกมีอยู่จริง ไม่ขึ้นอยู่กับความคิดของมนุษย์ แต่ก็คือว่า โลกวัตถุเป็นปรากฏการณ์ของสิ่งผสม (สังขตะ) (v. infra p.44) เพราะฉะนั้นจึงแบ่งการยอมรับออกเป็น 2 ระดับ สมมติบัญญัติเป็นการยอมรับในระดับสามัญ และปรมาตมบัญญัติเป็นการยอมรับในระดับสูงตามธรรมชาติที่แท้จริงของโลกวัตถุ พุทธปรัชญา ยอมรับว่ามีกฎธรรมชาติเหมือนกับ สัจนิยม แต่เรียกว่า ธรรมนิยาม แต่ก็มีได้ไม่สนใจให้เป็นพระเจ้าเหมือนนักสัจนิยมบางพวก การที่นักสัจนิยมมีทรรศนะว่า การสังเกตพอประจักษ์เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้ถูกต้องนั้น พุทธปรัชญาไม่อาจยอมรับได้ เพราะมนุษย์ยังมีวิธีการเข้าถึงความจริงอีกหลายทาง หนึ่ง มนุษย์ในทรรศนะของพุทธปรัชญานั้น แม้จะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็มีส่วนประกอบเป็นกายและจิต จิตมีธรรมชาติที่มิใช่เป็นวัตถุหรือรวมอยู่ในประเภทของวัตถุคั้งที่นักสัจนิยมเข้าใจ ทรรศนะทางการศึกษาของ สัจนิยมนั้น เป็นที่นาสังเกตว่าเน้นหนักในเรื่องของความรู้และวิธีการแสวงหาความรู้ แต่ขาดการเน้นในเรื่องจริยะตามนัยของพุทธปรัชญา และการไม่ถือว่าบุคลิกภาพของครูมีความสำคัญเหมือนจิตนิยมนั้นนับว่าเป็นความบกพร่องที่สำคัญของความคิดทางการศึกษา ส่วนเรื่องความรู้และวิธีการแสวงหาความรู้ นอกจากนี้ ยังไม่พบว่าพุทธปรัชญามีทรรศนะขัดแย้งแต่อย่างใด¹

¹ เรื่องความรู้และวิธีการแสวงหาความรู้ เป็นปัญหาญาณวิทยา พุทธปรัชญามีทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร มีอธิบายอยู่ในบทที่ 3.

2.3.3 พุทธปรัชญากับปฏิบัตินิยม

พุทธปรัชญามีทรรศนะตรงกับปฏิบัตินิยมในแง่ที่ว่า โลกที่เรามีประสบการณ์เป็นจริง ไม่จำเป็นต้องอ้างอันติมัสัจจะของจิตนิยมนอกเหนือไปจากประสบการณ์ แต่พุทธปรัชญาได้แยกความจริงของประสบการณ์ออกไปอีก เป็นสมมติสัจจะและปรมาตตสัจจะ ในทรรศนะปฏิบัตินิยมประสบการณ์มีความเปลี่ยนแปลง แต่พุทธปรัชญาก็ได้เห็นว่าทุกสิ่งจะเปลี่ยนแปลงไปทั้งหมด สิ่งที่เป็นสังขตะต่างหากที่เปลี่ยนแปลง ส่วนอสังขตะจะไม่มีภาวะอย่างนี้ ในโลกสามัญเป็นโลกแห่งสังขตะ ทรรศนะของปฏิบัตินิยมดังกล่าวนั้นถูกต้องและการที่กล่าวว่าความจริงมีลักษณะสัมพัทธ์ ก็คือความจริงแห่งโลกสังขตะนี้ในแง่ญาณวิทยา ทรรศนะของปฏิบัตินิยมพอจะปรับให้ตรงกับพุทธปรัชญาได้ช่วยคำว่า ปฏิบัติ ในชั้นนี้พุทธปรัชญายังไม่ถือว่าเป็นความรู้ ขั้นรู้ที่แท้จริงทานโซคำว่า ปฏิเวธ แต่ปฏิบัตินิยมมิได้มีทรรศนะเช่นนี้ ขอบข่ายของความรู้จึงจำกัดอยู่เพียงแต่จุดเริ่มต้นสำหรับการทดลองต่อไปอยู่เรื่อยๆ ส่วนการกำหนดค่าทางจริยะ การกำหนดด้วยผลของการกระทำยังไม่ใช่การกำหนดค่าที่เด็ดขาดของพุทธปรัชญา ยังมีข้อกำหนดอื่น ๆ ประกอบอีกเช่น เจตนา เป็นต้น (v. infra p.168) คามาตรฐานก็เช่นเดียวกัน พุทธปรัชญาไม่ได้ถืออย่างปฏิบัตินิยมที่ว่า ความดีที่สาธารณชนยอมรับจะเป็นคามาตรฐาน การกำหนดเช่นนี้ก็ตรงกับโลกาธิปไตย (v. infra p.167) สาธารณชนอาจจะเดินทางผิดก็ได้ ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงไม่กำหนดค่าเช่นนี้ลงไปอย่างตายตัว แต่ในแง่ที่ว่า ความดีหมายถึงดีในแง่ของผลที่มีต่อสมาชิกทั้งหมดของสังคม เป็นการมองเพียงครั้งเดียว ถ้าจะเทียบกับเรื่องประโยชน์ พุทธปรัชญาก็มีทรรศนะแตกต่างออกไป คือมีทั้งอัตตัตถะและปรัตถะ (v. infra p.130) ทรรศนะทางการศึกษาของปฏิบัตินิยม เป็นที่ยอมรับของพุทธปรัชญาได้ คือ ปฏิบัตินิยมมีทรรศนะว่า การศึกษาคือกระบวนการของชีวิต¹ นี้ก็ตรงกับความหมายของคำว่า เสขะ ในพุทธปรัชญาเมื่อยังไม่บรรลุเสขภูมิ การศึกษาก็จำต้องมีอยู่เรื่อยไป และการทดสอบความรู้ว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง พุทธปรัชญาถืออาศัยการ

¹ R.N. Saffaya and B.D. Shaida, *op.cit.*, p. 4.

ปฏิบัติเป็นเครื่องทดลอง ทรรศนะเช่นนี้จะไม่ขัดแย้งกับปฏิบัตินิยม เพราะปฏิบัตินิยมก็มีวิธีคล้ายกันว่า เรียนรู้โดยการกระทำ (Learning by doing) ส่วนเรื่องอื่นนอกจากนี้ยังไม่พบปัญหาที่แย้งกับพุทธปรัชญา

2.3.4 พุทธปรัชญากับนีโอฮอมิสม์

นีโอฮอมิสม์เป็นเทวนิยม ส่วนพุทธปรัชญาเป็นอเทวนิยม ทรรศนะของทั้งสองจึงน่าจะมีความแตกต่างกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มียุคที่เหมือนกันอยู่บ้าง ประเด็นแรกที่นำมาพิจารณาในที่นี้ คือ ความรู้ที่เรียกว่า a priori และ a posteriori พุทธปรัชญายอมรับความรู้ชนิดหลัง เพราะมีประสบการณ์เป็นพื้นฐาน ส่วนความรู้ชนิดแรกคือ a priori เป็นความรู้ที่พวกสฤทธิศักดิ์ก็โกรบอง พุทธปรัชญาไม่ยอมรับความรู้แบบนี้ (v. infra p. 117) ส่วนความรู้ที่เรียกว่า สหชญาณ (intuition) และวिरณ (Revelation) นั้น จะได้นำไปพิจารณาในบทที่ว่าด้วยญาณวิทยาของพุทธปรัชญา (v. infra p.118,120) นีโอฮอมิสม์ถือว่า คาทางจริยะเป็นเรื่องส่วนบุคคล ต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเองนั้นตรงกับทรรศนะของพุทธปรัชญาที่ว่า "ตนทำบาปเองยอมเคราะห์ตนเอง" ¹ พุทธปรัชญามีทรรศนะว่า "ผู้ชบคิปัญหอันลึกซึ้งควยใจ ยอมไม่กระทำกรรมชั่ว อันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่ละทางแห่งประโยชน์ที่มาถึงตามเวลา... เรียกว่าบัณฑิต" ² ก็เหมือนกับนีโอฮอมิสม์ที่ว่ามนุษย์ต้องรู้ความจริงเพื่อทำความดี การถือว่าความรู้มีบทบาทสำคัญในจริยศาสตร์ของนีโอฮอมิสม์ก็เหมือนกับที่พุทธปรัชญาถือว่า ผู้ที่มีความรู้เรียกว่าพหูสุตะยอมเข้าถึงสุตะ คือปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่กรรมยอมได้รับการสรรเสริญ (v. infra p. 174) และการที่นีโอฮอมิสม์ถือว่า ชีวิตที่ดียอมขึ้นอยู่ที่จิตมีการฝึกคิดหาเหตุผล นี้ก็ตรงกับพุทธปรัชญาที่ว่า

¹ ข.ธ. 25/22/31.

² ข.ชา. จตุตาที่ส. สรภงคโพธิสตุต 27/2466/492.

บัพทิตย้อมฝึกจิต¹ และจิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้² ในแง่ของการศึกษาพุทธปรัชญามีได้เน้นที่ใจอย่างเดียว ความหมายของคำว่าสิปปะ หมายถึงหัตถโกศล ได้แก่ความฉลาดในหัตถกรรม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับกาย ยกเว้นแต่การศึกษาในระดับสูง จึงจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตโดยเฉพาะ (v. infra p. 152) ส่วนแง่คิดของนิโธสมิสม์เรื่องการโอนการฝึก (Transfer of Training) นั้น ในพุทธปรัชญาก็มีแนวคิดที่คล้าย ๆ กันคือพื้นฐานของการฝึกฝนข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งจะเป็นผลส่งต่อให้เกิดผลดีแก่ข้อปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งซึ่งแนวคิดนี้จะเห็นได้จากเรื่องไตรสิกขา คือ สีล เป็นพื้นฐานของสมาธิและสมาธิเป็นพื้นฐานของปัญญา

2.3.5 ธรรมชาตินิยมกับพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญายอมรับว่าในธรรมชาติมีกฎเรียกว่า อุตุนิยาม และพีชนิยาม ทุกสิ่งในตัวเองก็มีกฎที่เรียกว่า ธรรมชาตฺ แต่ก็มีได้ถือว่าตัวธรรมชาติซึ่งมีกฎเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความจริงทั้งหมด ธรรมชาติเป็นเรื่องของวัตถุ การเกิดขึ้นและการแตกสลายของมันเป็นไปตามกฎ (causation) มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ก็มีธรรมชาติแตกต่างจากธรรมชาติของวัตถุทั่วไป นั่นคือ จิต มีกฎของมันเองโดยเฉพาะเรียกจิตนิยาม ธรรมชาตินิยมแตกต่างกับพุทธปรัชญาในแง่นี้ ก็คือ ธรรมชาตินิยมมองในค่านวัตถุแง่เดียว การมองเช่นนี้ทำให้เกิดแนวโน้มไปในทางนิตินิยม (Determinism) มองไม่เห็นเสรีภาพที่แท้จริง ในทรรศนะของพุทธปรัชญา ร่างกายตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติถูกกำหนดจากธรรมชาติ ส่วนจิตแม้จะถูกกำหนดด้วยกรรมและกิเลส แต่ก็มีชาติซึ่งเป็นธรรมชาติภายในตัวเอง คือ

¹ ม.ม. 13/534/397.

² ขุ.ธ. 25/13/17.

นิสสารณียชาตุ¹ (ชาตุอันเป็นธรรมชาติเครื่องสลัดออก) คือเนกขัมมชาตุ (ชาตุอันเป็นธรรมชาติสลัดออกซึ่งกาม) อรูปชาตุ (ชาตุอันเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งรูปชาตุ) และนิโรชชาตุ (ชาตุอันเป็นธรรมชาติเครื่องสลัดออกซึ่งสังขาร ชาตุอันเกิดแล้ว ประทุงแตงแล้ว อาศัยกันและกันเกิดขึ้นแล้ว อย่างไม่เคยอย่างหนึ่ง) และการที่ธรรมชาตินิยมมีความเชื่อว่าคุณมรรู้ได้รับจากการสังเกต นี่ก็เป็นการเชื่อความรู้ทางประจักษ์ (perception) ทำให้เกิดความโน้มเอียงไปในทางสุขนิยม เป็นอันตรายตอจริยะอย่างยิ่ง ในทรรศนะของพุทธปรัชญา ความรู้ทางประจักษ์มิใช่เป็นบ่อเกิดของความรู้ประการเดียว ยังมีทางอื่นอีกที่ควรนำมาพิจารณาเช่นเดียวกับบ่อเกิดของความรู้อื่น ๆ อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าผลแห่งการเชื่อของธรรมชาตินิยมเช่นนี้ ได้ทำให้ทรรศนะทางการศึกษาของธรรมชาตินิยมจำกัดตัวของมันเองอยู่เพียงแต่ความรู้ ไม่ได้คำนึงถึงจริยะ ซึ่งจะมีผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

2.4 ฐานะเกี่ยวกับ ism ของพุทธปรัชญา

จากการเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษา กับพุทธปรัชญาดังกล่าวข้างต้นนี้ แม้จะเปรียบเทียบได้ไม่ละเอียดนัก แต่ก็พอจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความจริงได้อย่างหนึ่งว่า การระบุ ism ให้แก่พุทธปรัชญานั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่ง เพราะทำให้พุทธปรัชญาต้องจำกัดสัจจะของตนเองเพียงแง่ใดแง่หนึ่ง ism เป็นผลของการไตรตรองขบคิดของเมธี แต่ผลที่คิดได้ก็เป็นเพียงแง่หนึ่งของสัจจะ ซึ่งเราจะพบว่ยังไม่มามีทางที่ยึดกันได้ จึงทำให้เห็นว่า สัจจะที่แท้ันตองไม่ผูกพันด้วย ism ใด ๆ แม้แต่ในคำว่า Buddhism ก็มีควร คำว่า พุทธะในคำว่าพุทธธรรมหรือพุทธศาสนานั้นเป็นเพียงกิตินาม แสดคงถึงผู้ค้นพบ แล้วนำมาเปิดเผยมิได้มีความหมายว่าเป็นเจ้าของ อนึ่ง ในพระไตรปิฎกมีการใช้คำว่าพรหมจรรย์ หรือชีวิตประเสริฐ, ศาสนะ (ศาสนา) หรือคำสอน และธรรม จึงเป็นคำที่เหมาะสมอย่างยิ่ง พุทธธรรมหรือพุทธศาสนามีเอกลักษณ์พิเศษเป็นของตน ไม่ปฏิเสธสัจจะที่แท้จริง และพิสูจน์ได้ และในการพิจารณาปัญหาที่มีได้ปักใจในแง่ใดแง่เดียว วิธีการของปฏิจจสมุပ္บาท

¹ สังคีตสูตร ที.ปา. 11/395/292.

จะทำหน้าที่เชื่อมโยงคำสอนให้เป็นระบบเดียวกันได้ตลอด ทุกสิ่งมีลักษณะสัมพัทธ์ (relative) ลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือวิธีการแยกแยะเหตุผลตามเป็นจริง (วิภาษวาท) ได้เป็นที่รับรองกันในที่ประชุมสังคายนาครั้งที่ 3¹ ของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทว่าเป็นเอกลักษณ์ของตน วิธีการทั้งสองนี้รวมกัน เราก็คงจะแสดงฐานะเกี่ยวกับพุทธปรัชญาว่าเป็น Relativistic Analysis หรือการวิเคราะห์เหตุผลตามความเป็นจริงในหลาย ๆ แง่ แต่ก็เป็น การระบุในแง่วิธีการอย่างหนึ่ง มิใช่เนื้อหาทั้งหมดของพุทธปรัชญา ซึ่งเราไม่อาจจะกำหนดได้ด้วย ism ใด ๆ ทั้งสิ้น และด้วยการกำหนดฐานะอย่างกว้างขวางเช่นนี้เอง ในด้านการศึกษาพุทธศาสนาจึงสามารถยอมรับวิธีการและเนื้อหาวิชาได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม เราอาจนำ ism มากำหนดฐานะของพุทธปรัชญาได้บ้าง เพื่อเทียบเคียงกับ วิชาการสมัยใหม่ แต่ต้องยอมรับไว้ก่อนว่า พุทธธรรมทั้งหมดมิได้เป็น ism หากเป็น เพียงแง่หนึ่งของพุทธธรรมทั้งหมดเท่านั้น

2.5 ขอบข่ายของปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนา

การวิจัยความคิดในแง่ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนา¹ เนื่องจากมีเนื้อหา และขอบข่ายกว้างขวางมาก ซึ่งไม่อาจวิจัยได้อย่างละเอียดในเวลานั้น จึงจำต้องจำกัด ขอบข่ายให้แคบเข้า โดยยึดถือปรัชญาบริสุทธิ์เป็นหลัก คือเมตาฟิสิกส์ (วิจัยธรรมชาติมนุษย์ ที่เกี่ยวกับการศึกษา) ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ (วิจัยเฉพาะที่เกี่ยวกับการศึกษา) และ เพื่อให้เห็นปรัชญาการศึกษาที่เป็นระบบตามเค้าโครงที่มีอยู่ของพุทธปรัชญา ก็จะได้วิจัยเรื่อง เกี่ยวกับปัญหาการเรียนและการสอนเพิ่มเติมไว้ต่อจากญาณวิทยา ในบทต่อไปนี้จะได้วิจัย ความคิดของพระพุทธศาสนา ภายในขอบข่ายนี้ตามลำดับ

¹ ปฐมสมันตปสาทิกาแปล ภาค 1, หน้า 107.